Văn hoá Phật giáo trong xã hội Việt Nam đương đại

ThS NGUYỄN THẾ VINH
Thành Đoàn Móng Cái - tỉnh Quảng Ninh; Email: thevinhqn93@gmail.com

Tóm tắt: *Phật giáo đã tồn tại cùng với dân tộc Việt Nam trong một quá trình thăng trầm lịch sử lâu đời, góp phần không nhỏ vào việc bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc như đức tính hiền hòa, lễ độ, kiên nhẫn, vị tha, độc lập, tự chủ, yêu thương đùm bọc lẫn nhau…, trở thành dòng chảy song hành với dân tộc suốt hơn 2500 năm lịch sử; văn hóa Phật giáo được coi là một bộ phận không thể tách rời của di sản văn hóa Việt Nam.*

Từ khóa: *văn hóa Phật giáo; Việt Nam; đương đại.*

1. Phật giáo đề cao giáo dục đạo đức, lối sống phù hợp với truyền thống văn hóa của dân tộc

Ở Việt Nam, Phật giáo phát triển rất mạnh mẽ, có uy tín cao trong đời sống tinh thần của xã hội, có thời kỳ đã trở thành Quốc đạo. Qua hơn 2.500 năm phát triển, đạo Phật từng bước hóa thân, hòa nhập vào đời sống tinh thần của người Việt Nam.

Phật giáo mang trong mình tình thương yêu và yêu chuộng hòa bình, mang dấu ấn của tinh thần nhân văn và bác ái, răn dạy con người làm việc thiện và xa lánh điều ác… nên dễ cộng sinh với số đông dân chúng. Phật giáo đồng hành, góp phần làm phong phú bản sắc văn hóa Việt Nam, đồng thời hòa nhập vào đời sống xã hội. Khát vọng về một cuộc sống an yên, bình ổn, phản đối chiến tranh... đã làm cho Phật giáo trở nên gần gũi với dân chúng, nhiều tư tưởng Phật giáo đi vào đời sống xã hội Việt Nam, gắn kết với văn hóa dân tộc trở thành một số tiêu chí đạo đức mà mọi người đều muốn hướng tới. Đến nay, Phật giáo vẫn là tôn giáo gần gũi với tâm lý, nhu cầu tinh thần của nhiều người Việt Nam, có ý nghĩa trong xây dựng đạo đức con người. Đồng hành cùng dân tộc, giữ vững vai trò là thành viên của khối đoàn kết dân tộc, tích cực tham gia phát triển kinh tế - xã hội, giúp nhau xóa đói, giảm nghèo, tham gia giữ gìn trật tự an ninh, vì quốc thái dân an... là tâm nguyện mà đa số tăng ni, Phật tử Việt Nam đã và đang theo đuổi, đó cũng là phương cách hiệu quả nhất để Phật giáo tham gia tích cực hơn nữa vào sự nghiệp đổi mới đất nước, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Trong cách sống, người Việt đề cao lối sống hoà thuận, yêu thương, phụng dưỡng cha mẹ, làm điều thiện, tránh xa điều ác, ấy chính là làm những điều Phật răn dạy, là ảnh hưởng của tư tưởng đạo đức Phật giáo đối với người Việt Nam chúng ta hiện nay. Trong lịch sử, chúng ta đã từng thấy, sự hoà quyện của khát vọng bình đẳng, bác ái của Phật giáo với chủ nghĩa yêu nước Việt Nam đã trở thành động lực của công cuộc xây dựng và bảo vệ Tổ quốc. Chúng ta cần nhận diện chính xác là "phát huy những giá trị nổi trội trong di sản văn hóa Phật giáo, đặc biệt là giá trị đạo đức và giáo dục đạo đức để xây dựng nhân cách"[1] và bản lĩnh con người Việt Nam trong thời kỳ hội nhập quốc tế và giao lưu văn hóa.

Giáo lý đạo Phật đã tạo dựng một nền tảng giáo dục vững chắc để giải thoát con người trên nguyên tắc "Giới, Định, Tuệ", đạo Phật không tách rời cuộc đời của chúng sinh, đạo và đời là một, cho nên con người cũng trở thành trung tâm giáo dục của Phật giáo. Mục tiêu cao đẹp của Phật giáo là giáo dục để chuyển hóa con người từ mê lầm đến giác ngộ, giải thoát, tức là đến với đời sống hạnh phúc và an lạc. Có thể nói, hệ thống giáo dục đạo đức theo "Giới, Định, Tuệ" là phương pháp giáo dục nhân bản "bỏ ác, theo thiện". Đó là lối sống đạo đức rất có ích cho xã hội loài người. Phật giáo luôn đề cao trải nghiệm cá nhân, khuyến khích thực hành "Giới, Định, Tuệ" như là phương thức đạt sự "tinh tấn" và tiến bộ cho con người. Mục tiêu giáo dục đạo đức của Phật giáo là nhằm giúp cho con người đạt được những kết quả quan trọng là: "Đạo đức hơn. Có khả năng hơn. Hạnh phúc hơn"[2]. Bằng vào phương thức tự giác ngộ, dứt

bỏ tham, sân, si để hướng tới cái cao thượng là chân, thiện, mỹ, là tự nguyện phụng sự và dâng hiến tình thương cho đồng loại, chúng ta có thể đưa chủ nghĩa yêu nước Việt Nam và tinh thần đại đoàn kết dân tộc lên tầm cao của thời đại.

Trong thời kỳ đổi mới và hội nhập quốc tế, ngoài pháp luật và các quy luật của kinh tế thị trường, chúng ta rất cần khai thác và phát huy giá trị giáo dục đạo đức trong di sản văn hóa Phật giáo. Điều cần thiết là, chúng ta cần biết chọn lọc và tiếp thu những mặt giá trị đặc sắc trong di sản văn hóa Phật giáo nói chung và giá trị giáo dục đạo đức của Phật giáo nói riêng (tinh thần dân chủ và bình đẳng, tình thương và trí tuệ cũng như lòng khoan dung, để từ đó, góp phần phục vụ thiết thực mục tiêu quan trọng hàng đầu là giáo dục, đào tạo, dung dưỡng, chăm sóc và phát huy cao nhất năng lực của con người Việt Nam, động lực quan trọng nhất của công cuộc phát triển đất nước.

Lịch sử đã chứng minh, Phật giáo Việt Nam tham gia xuất sắc vào việc thực hiện nhiệm vụ giáo dục từ rất sớm, thường xuyên, lâu dài và có được ảnh hưởng xã hội thật sâu rộng trong công chúng toàn xã hội.

2. Phật giáo là một trong những thành tố văn hóa đồng hành với dân tộc, phù hợp với tiến bộ xã hội

Xuyên suốt tiến trình lịch sử kể từ khi du nhập cho đến nay, Phật giáo luôn gắn bó, đồng hành với dân tộc. Phật giáo đồng hành trong quá trình dựng và giữ nước của dân tộc; các triều đại phong kiến; trải qua hai cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp và đế quốc Mỹ. Sau đại thắng mùa xuân năm 1975, đất nước bước vào kỷ nguyên mới; kỷ nguyên độc lập tiến lên chủ nghĩa xã hội; Phật giáo lại thâm nhập vào vận hội mới của dân tộc. Với phương châm hành động "Đạo Pháp- dân tộc và chủ nghĩa xã hội" là nguyên tắc của Phật giáo trong cộng đồng của dân tộc Việt Nam, với mục tiêu phục vụ dân tộc trong suốt tiến trình lịch sử của mình, bảo vệ vững chắc nền độc lập tự chủ và cuộc sống hòa bình cho dân tộc. Phật giáo Việt Nam là một trong những thành tố văn hóa tinh thần của dân tộc, là nhân tố tích cực góp phần xây dựng và phát triển đất nước.

Giáo lý của Phật giáo là cứu khổ, cứu nạn, phổ độ chúng sinh, luôn đồng hành với cuộc sống chúng sinh bằng những việc làm thiết thực, tham gia các hoạt động xã hội như mở trường dạy học, tham gia đào tạo tri thức, nhiều nhà sư đồng thời là thầy thuốc chữa bệnh cho dân. Phật giáo đã ăn sâu, bén rễ vào truyền thống tín ngưỡng và văn hóa dân gian của quần chúng. Với người dân Việt, giáo lý Phật giáo đã thấm sâu vào triết lý sống, ngôi chùa vừa là nơi giáo dục đạo đức và lòng hướng thiện, vừa là nơi an cư của tâm hồn, là trung tâm sinh hoạt cộng đồng và cũng là nơi nuôi dưỡng các giá trị văn hóa truyền thống từ lâu đời. Trải qua bao thăng trầm lịch sử, qua mỗi giai đoạn, Phật giáo đều có vai trò, vị trí và những đóng góp tích cực trên các lĩnh vực đời sống, kinh tế, chính trị, văn hóa và xã hội. Tư tưởng nhập thế của Phật giáo đã đem lại hạnh phúc, an vui cho chúng sinh, giáo lý đức Phật dạy cách đây hơn 2.500 năm đến nay vẫn còn nguyên giá trị.

Mục đích của đạo Phật là cứu khổ cứu nạn cho hết thảy chúng sinh và xây dựng một xã hội tốt đẹp. Đó là một xã hội mà trong đó con người được tôn trọng về mặt nhân phẩm, quyền lợi được bảo đảm, được bình đẳng, tự do, hạnh phúc. Chính vì lẽ đó mà giáo lý nhà Phật trở nên gần gũi, đi sâu vào tâm thức con người Việt Nam.

Với chủ trương "tìm Niết bàn trong hiện thực", Phật giáo đã và đang hướng con người vào cuộc sống ngày nay. Giáo lý đạo Phật khuyên chúng ta hãy sống một cách tốt đẹp, biết làm chủ cuộc sống của mình. Đó cũng là hình mẫu con người hiện đại có ý thức tự lập, biết làm chủ bản thân trong mọi hoàn cảnh cũng là điều vô cùng cần thiết. Đó là những người phải biết làm chủ chính bản thân mình, "tự mình thắp những ngọn đèn cho chính mình", những người đó cần phải có trí tuệ sáng suốt. Đó là những tư tưởng về một mẫu người lý tưởng hoàn thiện của đạo Phật. Ở một khía cạnh nào đó, ta cũng thấy rằng mẫu người đó cũng chính là mẫu người mà xã hội hiện đại đang cần đến.

Thông điệp của Giáo hội Phật giáo Việt Nam đó là tư tưởng giáo lý về hòa bình, từ bi, hỉ xả, vô ngã vị tha và tự giác ngộ đối với chính bản thân mỗi người trên con đường tu tập và phụng sự đạo pháp, dân tộc, đó cũng là tư tưởng phù hợp với tiến bộ xã hội. Quan điểm đó hoàn toàn phù hợp với quan điểm, đường lối của Đảng và Nhà nước ta về vấn đề tôn giáo nói chung và Phật giáo nói riêng. Trước hết, phải khẳng định rằng, Phật giáo Việt Nam có nhiều điều phù hợp

với mục tiêu "dân giàu, nước mạnh, xã hội dân chủ, công bằng và văn minh".

Thực tiễn đã chứng minh rằng, từ trong quá khứ đến hiện tại, Phật giáo Việt Nam luôn "đồng hành cùng dân tộc", sống "tốt đời, đẹp đạo"… Phật giáo du nhập vào Việt Nam bằng con đường hòa bình và đã góp phần thiết thực vào tinh thần hòa hiếu dân tộc, từng giữ vị trí quốc giáo trong thời Lý, Trần; tạo nên sức mạnh đại đoàn kết dân tộc để vượt qua nhiều thử thách cam go trong lịch sử dựng và giữ nước qua các triều đại lịch sử.

Phật giáo Việt Nam đã và đang làm tốt một chức năng quan trọng của tôn giáo là "phụng sự nhân sinh, đem lại an bình, hạnh phúc, kiến tạo một xã hội tốt đẹp để mọi người được sống trong sự yêu thương hòa hợp, trong một trật tự không bị áp chế bởi giáo điều hay quyền lực". Tư tưởng nhân văn của Phật giáo Việt Nam được thể hiện qua lời khuyên của vị quốc sư - Đại sa môn phái Trúc Lâm Yên Tử với Đức vua Trần Thái Tông ngay trong buổi đầu gặp mặt: "Trong núi vốn không có Phật, Phật ở ngay trong lòng, lòng lặng lẽ mà hiểu, đó chính là chân Phật. Nay nếu bệ hạ giác ngộ điều đó thì lập tức thành Phật, không cần khổ công tìm kiếm bên ngoài"[3].

Trong cuộc chiến chống đại dịch Covid-19, với yêu cầu tạm dừng các hoạt động tôn giáo tập trung đông người đã ảnh hưởng không nhỏ đến đời sống tâm linh của tín đồ, nhưng đa số các tổ chức tôn giáo và chức sắc, chức việc, tín đồ Phật giáo đều đồng thuận, tự giác chấp hành, đồng hành với chính quyền quyết tâm đẩy lùi dịch bệnh. Giáo hội Phật giáo ra văn bản hướng dẫn chức sắc, chức việc, tín đồ, các cơ sở thờ tự, chùa chiền thực hiện nghiêm các biện pháp phòng, chống dịch, tích cực tham gia ủng hộ, đóng góp cho công tác phòng, chống dịch Covid-19 tại các địa phương.

Trước sự bùng phát của đợt dịch thứ 4, Giáo hội Phật giáo Việt Nam (GHPGVN) tiếp tục nêu cao tinh thần phòng chống dịch trước diễn biến phức tạp của biến thể mới. Trong Mùa Vu lan Báo hiếu, Hội đồng Trị sự Giáo hội Phật giáo Việt Nam tiếp tục ban hành Thông bạch số 193/TB-HĐTS ngày 03.8.2021 về việc Đại lễ Vu lan Báo hiếu PL.2565 - DL.2021, trong đó yêu cầu tăng ni, phật tử tiếp tục thực hiện cấm túc, ai ở đâu ở đó, không tổ chức Đại lễ Vu Lan tập trung đông người, chuyển sang tổ chức theo hình thức sinh hoạt trực tuyến online… Ban Thường trực Hội đồng Trị sự Giáo hội Phật giáo Việt Nam ra lời kêu gọi toàn thể tăng ni, phật tử chung tay cùng các ngành, các cấp và chính quyền địa phương trong cuộc chiến chống đại dịch Covid-19, tuyệt đối thực hiện quy định 5K, thực hiện nghiêm Chỉ thị 16 của Thủ tướng Chính phủ. Đồng thời, tiếp tục kêu gọi tăng ni, phật tử trong và ngoài nước tích cực tham gia ủng hộ cho "Quỹ vắc - xin phòng, chống COVID-19" và hỗ trợ cho đồng bào gặp khó khăn tại các vùng dịch.

Cho đến nay, Giáo hội đã vận động và mua 10 máy thở đa năng với tổng trị giá 6,7 tỷ đồng trao tặng cho thành phố Hồ Chí Minh, tỉnh Bình Dương, tỉnh Long An. Tăng, Ni, Phật tử cả nước đã và tiếp tục đóng góp tiền, nhu yếu phẩm để hỗ trợ người dân. Giáo hội cũng đã có văn bản gửi chính quyền đề nghị sử dụng một số cơ sở tự viện làm bệnh viện dã chiến, khu cách ly cho tăng ni như tại Trà Vinh, khu cách ly tập trung số 3 được đặt tại Trường Trung cấp Pali-Khmer để tiếp nhận cách ly y tế tập trung đối với chức sắc các tôn giáo trên địa bàn tỉnh, Chùa Ích Minh tỉnh Bắc Giang, Chùa Hội Khánh tỉnh Bình Dương… Tại Thành phố Hồ Chí Minh đã có 690 tăng, ni, phật tử tình nguyện tham gia các hoạt động hỗ trợ cho lực lượng chức năng chăm sóc bệnh nhân tại các bệnh viện dã chiến trên địa bàn[5]. Những đóng góp đó vừa là tấm lòng hảo tâm của chức sắc, nhà tu hành và tín đồ Phật giáo trong cả nước, nhưng cũng là trách nhiệm xã hội của Phật giáo với đất nước, đồng hành cùng dân tộc.

3. Phật giáo Việt Nam mang chiều sâu giá trị văn hóa; ngày càng giữ vị trí quan trọng trong đời sống văn hóa, tâm linh của đông đảo nhân dân

Thứ nhất, Phật giáo đã góp phần đào tạo cho đất nước nhiều vị danh tăng đáng kính, đức độ, có uy tín, những nhân tài thực sự xuất sắc có tầm ảnh hưởng sâu rộng trong toàn xã hội. Ở thời đại Lý - Trần, Phật giáo Việt Nam, các vị danh tăng và phật tử là lực lượng đại diện cho tầng lớn tiên phong trong xã hội, có nhiều đóng góp vào việc tái lập, củng cố nền tự chủ lâu dài của dân tộc, xây dựng nền văn hóa Đại Việt ngang tầm với các quốc gia trong khu vực cũng như mở mang bờ cõi tạo thế phát triển vững chắc cho đất nước. Trong số đó, tiêu biểu nhất có thể kể tới 3 vị thiền sư uyên thâm Phật pháp, hết lòng chăm lo

đời sống cho muôn dân và đã có công sáng lập Thiền phái Trúc Lâm mang đậm bản sắc dân tộc với tinh thần nhập thế, "hộ quốc an dân". Đó là Phật hoàng Trần Nhân Tông, Pháp Loa và Huyền Quang có nhiều công lao đóng góp cho dân tộc, rất xứng đáng được tôn vinh là *danh nhân văn hóa của đất nước.*

Thứ hai, chúng ta tìm thấy trong Phật giáo Việt Nam mang chiều sâu của văn hóa Việt. Trên cơ sở Thiền tông, Phật giáo Việt Nam không chỉ thích nghi được với các yếu tố văn hóa truyền thống mang tính bản địa, mà còn dung hợp được Nho giáo, Đạo giáo. Đó là cơ sở vững chắc để xây dựng và củng cố "tinh thần Đại Việt" độc lập, tự chủ, "phi Hoa, phi Ấn" và khác biệt với Đông Nam Á về mặt văn hóa. Trong lịch sử, thời Lý - Trần là giai đoạn hưng thịnh nhất của Phật giáo Việt Nam theo mô hình quân chủ quý tộc - Phật giáo, các vua Lý - Trần ngày ấy mặc dù "phải trải qua nhiều thách thức khắc nghiệt của lịch sử, không những đã giữ vững được chủ quyền của dân tộc mà còn tạo thế đi lên cho đất nước"(5). Phật giáo Lý - Trần là yếu tố tư tưởng quan trọng góp phần gắn kết lòng người và xây dựng khối đại đoàn kết dân tộc. Đó cũng chính là tinh thần nhập thế, sống "tốt đời, đẹp đạo", đồng hành cùng dân tộc - một đặc điểm nổi trội của Phật giáo Việt Nam.

Thứ ba, trong lịch sử, Nho giáo cũng có ảnh hưởng không nhỏ trong lĩnh vực tư tưởng và đời sống văn hóa của người Việt Nam. Tuy nhiên, sự ảnh hưởng đó chỉ dừng lại ở tầng lớp thượng lưu quý tộc và trí thức mà ít có khả năng lan tỏa sâu rộng trong xã hội. Ngược lại, Phật giáo hội nhập vào Việt Nam không chỉ dừng lại ở các vị cao tăng kiến thức uyên thâm và "đạo đức sâu thẳm" trong các vương triều hoặc các trung tâm lớn của đất nước, mà đã bắt rễ sâu vào mọi mặt đời sống ở chốn thôn dã.

Dòng thiền Thảo Đường thuần Việt với tinh thần cởi mở là các thế hệ truyền thừa chính thức không chỉ hạn chế trong giới xuất gia, mà luôn mở rộng đến các cư sĩ tại gia. Thực chất là những người sống trong đời thường vừa tham gia hoạt động "đồng quang hòa trần", tinh thần "nhập thế" của Thiền phái Trúc Lâm cũng là phương thức dẫn đạo Phật đến gần dân chúng. Tầm ảnh hưởng của Phật giáo biểu hiện cụ thể qua sự hiện diện của ngôi chùa Phật ở tất cả các làng quê Việt Nam. Những giá trị mà Phật giáo đem lại cho dân tộc được thể hiện cụ thể:

Một là, đạo đức Phật giáo đã hội nhập một cách tự nhiên đạo lý cổ truyền của dân tộc. Các vị hòa thượng, thượng tọa, đại đức thực hành chức năng hoằng dương Phật pháp và giáo dục đạo đức Phật giáo thường là những người có trí tuệ, đạo đức và thực sự gương mẫu trong hành đạo.

Hai là, Đạo Phật không thiên về "tầm chương, trích cú", mà khuyến khích Phật tử thực hành giáo lý Phật giáo là giữ giới, thiền định và nhất là tự nguyện "dâng hiến" tình thương cho đồng loại. Đó là phương pháp giáo dục đơn giản về thực hành nhưng lại tác động lên ý thức của Phật tử, làm thay đổi và củng cố hành vi thành thói quen thực hiện một cách tự giác. Bằng phương pháp giáo dục thích hợp, Phật giáo đã góp phần xây dựng những giá trị đạo đức nền tảng trong tiềm thức của con người.

Tóm lại, quá trình hình thành và phát triển của Phật giáo Việt Nam cho chúng ta nhiều bài học và tấm gương về thế ứng đối văn hóa trong quá trình hội nhập và phát triển. Hội nhập quốc tế và giao lưu văn hóa để tiếp thu tinh hoa văn hóa của nhân loại; quảng bá các giá trị văn hóa tiêu biểu của dân tộc, trong đó có văn hóa Phật giáo ra thế giới để nâng cao vị thế của đất nước. Trên cơ sở đó, tiếp thu có chọn lọc các yếu tố văn hóa ngoại sinh, các yếu tố văn hóa đó thực sự có ích cho việc củng cố tinh thần, ý thức độc lập tự chủ, lòng yêu nước và tinh thần đại đoàn kết dân tộc. Có thể khẳng định rằng Phật giáo rất cần cho cuộc sống hiện đại, cho con người Việt Nam hiện nay. Phật giáo là một tôn giáo lớn trên thế giới và có tính chất thời đại đã và vẫn đang đồng hành cùng dân tộc Việt Nam, phù hợp với xu hướng tiến bộ xã hội./.

(1) Lê Quang Vịnh, "*Tôn trọng và đảm bảo quyền tự do tín ngưỡng, tôn giáo và tự do không tín ngưỡng, tôn giáo*", *Tạp chí Cộng sản*, số 6, tháng 3.2000, tr.11.

(2) Hòa thượng Thích Chơn Quang (2001) *"Các mối quan hệ hữu cơ trong vấn đề giáo dục Phật giáo"*, trong: *Giáo dục Phật giáo trong thời hiện đại*, Nxb. TP. Hồ Chí Minh, tr.216.

(3) *Khóa hư lục của* Trần Thái Tông.

(4) Mai Lan, *Tôn giáo đồng hành với dân tộc trong cuộc chiến chống đại dịch*, Báo điện tử Đảng Cộng sản, ngày 31.8.2021.

(5) Nguyễn Văn Kim *"Thế ứng đối văn hóa của Đại Việt qua hành trang và tâm thức quý tộc thời Trần"*, Tạp chí *Văn hóa nghệ thuật* số 311, tháng 5.2010, tr.21.